

Marta Wójcicka

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

 <https://orcid.org/0000-0002-9846-9776>

marta.wojcicka@mail.umcs.pl

Przekroczenie normy językowej w memach internetowych jako strategia perswazji

Streszczenie. Mem internetowy to funkcjonujący przede wszystkim w przestrzeni internetu multimodalny gatunek mowy, oparty na intertekstualności, wielokrotnie powielany i rozprzestrzeniany (Wójcicka 2019: 24), który pełni głównie funkcje perswazyjno-ludyczne. Celem niniejszego artykułu jest analiza: 1) memów, których tematem jest przekroczenie normy językowej przez bohaterów memu, oraz 2) zasad tworzenia memów ukazujących przekroczenie normy językowej przez aktorów sceny politycznej lub zwykłych obywateli. Artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytania: 1) Jakie elementy językowe spoza przyjętej normy (zarówno wzorcowej, jak i użytkowej) są ukazywane w memach? 2) Jaki obraz bohatera wyłania się z jego wypowiedzi usytuowanych poniżej normy językowej? 3) Jaki autowizerunek kreuje nadawca memu, piętnując nieprawidłowe użycie języka przez bohatera? 4) Jakie są funkcje memów ukazujących wypowiedzi spoza normy językowej?

Słowa kluczowe: gra językowa, intertekstualność, memy internetowe: kontekstualne, autonomiczne, perswazja

Exceeding the linguistic norm in Internet memes as a strategy of persuasion

Summary. The internet meme is a multimodal speech genre functioning primarily in the Internet space, based on intertextuality, repeatedly duplicated and spread (Wójcicka 2019: 24), which mainly performs persuasive and ludic functions. The aim of the article is to analyze: 1) memes, the subject of which is the transgression of the linguistic norm by meme heroes, and 2) the principles of creating memes showing the violation of the linguistic norm by actors of the political scene or ordinary citizens. The article is an attempt to answer the following questions: 1) What linguistic elements outside the accepted norm (both standard and functional) are shown

in memes? 2) What image of the hero emerges from his statements situated below the linguistic norm? 3) What self-image is created by the sender of the meme by stigmatizing the protagonist's incorrect use of language? 4) What are the functions of memes showing statements outside the linguistic norm?

Keywords: language game, intertextuality, internet memes: contextual, autonomous, persuasion

1. Mem internetowy – perswazyjny gatunek mowy

Mem internetowy traktuję jako funkcjonujący przede wszystkim w przestrzeni internetu multimodalny gatunek mowy, oparty na intertekstualności, wielokrotnie powielany i rozprzestrzeniany (Wójcicka 2019: 24). „Mem stanowi tekst, w którym wykorzystanie dopełniających się semantycznie elementów: obrazu i słowa, ma na celu np. ośmieszenie słów, zachowań, postaw i wartości bohaterów memu, a przez to oddziaływanie na opinię publiczną (cel perswazyjny)” (Wójcicka 2019: 27). Mem to gatunek określany jako pasożytniczy, czyli wchodzący w dialog z mediotekstami i tekstami kultury. Poprzez wykorzystanie środków humorystycznych memy „nie tylko satyrycznie odnoszą się do aktualiów społeczno-politycznych, ale też jawnie propagują określoną wizję świata i właściwe, zdaniem autora [...], podejście do rzeczywistości” (Naruszewicz-Duchlińska 2017: 258). Wydaje się, że ich funkcja ludyczno-perswazyjna jest dominująca.

2. Perswazja w memach (założenia)

Zdaniem Arystotelesa skuteczny mówca powinien m.in. argumentować swoje racje, powołując się na fakty i pobudzając wyobraźnię odbiorcy (Warchala 2019: 61). W przypadku memów perswazja opiera się m.in. na powoływaniu się na fakty medialne, przywoływaniu ich jako cytatu (intertekstualność) lub w sposób kontekstualny.

Perswazja definiowana jest jako wpływanie na przekonania odbiorcy za pomocą mowy przez oddziaływanie na jego rozum, wolę i emocje (Warchala 2019: 63). W odniesieniu do kultury wizualnej definicję tę trzeba by uzupełnić o wpływanie na przekonania oraz wizję świata odbiorcy za pomocą mowy i/lub obrazu (oraz innych kodów semiotycznych) poprzez oddziaływanie na jego rozum, wolę i emocje, przy czym we współczesnym świecie na pierwszym miejscu umieściłabym emocje, które w przypadku memów zostają pobudzone przez zastosowanie żartu, humoru i dowcipu.

Mem – jak każdy komunikat perswazyjny – przechodzi przez kilka wymienionych przez Williama McGuire’a faz procesu perswazyjnego. Są to:

- 1) faza **ekspozycji** przekazu w miejscu łatwo dostępnym dla odbiorcy;
- 2) faza zainicjowania **uwagi** odbiorcy i skoncentrowania jej na komunikacie;
- 3) faza **zrozumienia** komunikatu przez odbiorcę, tj. proces odkodowania znaczeń;
- 4) faza **refleksji**, powiązana z interpretacją komunikatu, akceptacja lub odrzucenie emitowanego przekazu;
- 5) faza **zapamiętywania** treści komunikatu, jest następstwem jego akceptacji;
- 6) faza **zmiany** postaw, czyli najważniejsza sekwencja procesu perswazyjnego, w której realizuje się intencja nadawcy (za: Dobek-Ostrowska 1999: 34).

Mem eksponowany jest prymarnie w przestrzeni internetu (przede wszystkim na portalach społecznościowych), miejscach dostępnych, ale by zwrócić uwagę internautów na siebie i komunikowane w nim treści, musi zainteresować, np. poprzez prezentację bohatera (osoba znana, powszechnie rozpoznawalna), temat (jego zachowania, wpadki i gafy) oraz ciekawe połączenie środków językowych i wizualnych. Humorystyczne odwołania do relacjonowanych przez media zachowań, głównie osób publicznych, przyciągają uwagę odbiorców.

Aby mem mógł wejść w kolejną fazę – zrozumienia – musi wykorzystywać kody wizualne i językowe zrozumiałe dla odbiorcy oraz odwoływać się do tej samej wiedzy o świecie, także o aktualnych wydarzeniach politycznych, społecznych i medialnych, a w przypadku analizowanych memów – również wiedzy o języku. Od tego, czy odbiorca zna kontekst, zależy faza kolejna, czyli refleksja.

Fazie zapamiętania sprzyjają praktyki pamięciowe, określane jako wcielanie, tj. udostępnianie, lajkowanie, ale także praktyki zapisu, czyli na przykład tworzenie wielu wariantów tekstu. O efekcie perswazyjnym można mówić na podstawie „życia” memu w przestrzeni internetu oraz komentarzy pod memem – ta faza nie będzie jednak przedmiotem analizy w tym artykule. Skupiamy się tu bowiem na tych fazach procesu perswazji, które prowadzą do powstania komunikatu – memu, a nie na analizie jego odbioru.

3. Gra normą językową jako strategia perswazji w memach

Norma językowa bywa traktowana jako wewnętrzny składnik języka, tj. wybór elementów systemu, lub jako zewnętrzne wobec języka reguły czy zasady (Markowski 2005: 29).

Na potrzeby artykułu przyjmuję ujęcie normy językowej jako „zbioru zaaprobowanych przez dane społeczeństwo jednostek językowych oraz reguł określających zasięg realizacji związków między tymi jednostkami w tekstach” (Buttler, Kurkowska, Satkiewicz 1971: 18). W takim ujęciu – co podkreśla Andrzej Markowski – przekroczenie normy naraża na sankcje w formie dezaprobaty (od wyśmiania do podejrzliwości i ostracyzmu) (Markowski 2005: 30).

Celem niniejszego opracowania jest analiza: 1) memów, których tematem jest przekroczenie normy językowej przez ich bohaterów, oraz 2) zasad tworzenia memów ukazujących przekroczenie normy językowej przez aktorów sceny politycznej lub zwykłych obywateli.

Artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytania: 1) Jakie elementy językowe spoza przyjętej normy (zarówno wzorcowej, jak i użytkowej) są ukazywane w memach? 2) Jaki obraz bohatera wyłania się z jego wypowiedzi usytuowanych poniżej normy językowej? 3) Jaki autowizerunek kreuje nadawca memu, piętnując nieprawidłowe użycie języka przez bohatera? 4) Jakie są funkcje memów ukazujących wypowiedzi spoza normy językowej?

Oglądowi nie zostały poddane przykłady przekroczenia normy językowej jako wyraz i świadectwo braku świadomości językowej twórców memów (choć takie w memosferze z pewnością także można znaleźć), lecz tylko takie, w których przekroczenie to jest świadomym zabiegiem internautów, którzy wyśmiewają niezgodne z normą zachowania językowe Polaków. Błędy takie określane są też mianem memobłądów, tj.

błądów stanowiących nieprawidłowy zapis konkretnego wyrazu lub całego wyrażenia, które wielokrotnie powielane w sposób karykaturalny przechodzą również do mowy potocznej. **Memobłądy** są **celowym i świadomym** [wyróżn. – M.W.] zabiegiem, pełnią funkcję ludyczną, czyli rozrywkową. Mają one także określony przekaz oraz są odpowiednio nacechowane emocjonalnie. Użytkownicy Internetu najczęściej znają znaczenie i kontekst błędów w memach, dlatego ich używanie w konwersacji nie wymaga dodatkowych wyjaśnień (*Memobłądy*).

Nie stosuję tego terminu, ponieważ zgodnie z założeniami teoretyków kultury języka błędem nie jest świadome przekształcenie. Takie świadome i celowe powielanie cudzych błędów określam jako przekroczenie normy, które – moim zdaniem – pełni m.in. funkcje perswazyjne.

Memy, które ukazują wypowiedzi niezgodne z normą językową, podzielić można na dwa typy: kontekstualne i autonomiczne.

3.1. Gra normą językową w memach kontekstualnych

Memy kontekstualne odwołują się do jakiegoś błędu językowego popełnionego przez osobę znaną i rozpoznawalną w czasie wypełniania przez nią obowiązków służbowych. Wydarzenie to (wpis do księgi, tweet) jest relacjonowane przez media (mem odnosi się do mediotekstu) lub ma miejsce w portalach społecznościowych (np. wpis Andrzeja Dudy o „rezurekcji” kościuszkowskiej).

Podczas wizyty w Ambasadzie Japonii w Polsce 17 marca 2011 r. ówczesny prezydent Bronisław Komorowski składał wyrazy współczucia ofiarom tsunami. W księdze kondolencyjnej wpisał: *Jednoczymy się w imieniu całej Polski z narodem Japonii w bulu i w nadzieji na pokonanie skutków katastrofy*. Tekst ten – wpis do księgi kondolencyjnej – określam jako tekst „0”, stanowi bowiem hipotekst¹, do którego odwołują się kolejne memy – hiperteksty. To wydarzenie staje się więc punktem odniesienia dla memów, które przechodzą przez kolejne fazy, które określić możemy jako:

- I faza – cytatu – zapamiętania;
- II faza – aluzji do tekstu „0” – utrwalenia skojarzenia poprzez przeniesienie sytuacji z przekroczeniem normy na inne wydarzenia;
- III faza – uogólnienia;
- IV faza – komentarza.

Początkowe memy oparte są na cytacie błędu (w tym wypadku ortograficznego) popełnionego przez bohatera – prezydenta RP. Z czasem powstają kolejne, które utrwalają wizerunek bohatera jako osoby notorycznie popełniającej tego typu błędy.

Prześledźmy te fazy na wybranych przykładach ukazujących osoby publiczne, którym przytrafiły się błędy językowe:

- I faza – cytat z hipotekstu, czyli z opatrzonego błędem wpisu do księgi kondolencyjnej, np.

¹ Określenia hipotekst i hipertekst przyjmuję za Gerardem Genette’em (Genette 2013).

ŁĄCZĘ SIĘ W BULU

Fot. 1. Mem odwołujący się do wpisu B. Komorowskiego do książki kondolencyjnej

Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/360991726352007856/>

- II faza – aluzja do hipotekstu połączona z przeniesieniem jego fragmentu do innego kontekstu. Ten sam błąd ortograficzny (*bul*) staje się komentarzem do kolejnych wydarzeń i wypowiedzi przypisywanych B. Komorowskiemu, np. zgody na paradę równości w 2013 r. (Poreda 2013).

Fot. 2. Mem komentujący odmowę patronatu dla Marszu Równości

Źródło: <https://buzz.gazeta.pl/buzz/7,156947,14396122,33-memy-na-3-lata-prezydentury-bronislawa-komorowskiego-nie.html>

W tej fazie w memach pojawiają się także inne błędy zapisu, stanowiące komentarz do medialnych wydarzeń społeczno-politycznych, np. do wypowiedzi prezydenta skierowanej do człowieka pytającego, w jaki sposób jego siostra, która zarabia 2 tys. zł, ma kupić sobie mieszkanie – B. Komorowski

odpowiedział, że powinna zmienić pracę i wziąć kredyt (kampania wyborcza 2015 r.) (*Komorowski radzi...* 2015) – oraz do przegranej B. Komorowskiego w wyborach prezydenckich 2015 r.:

Fot. 3. Mem komentujący wypowiedź prezydenta B. Komorowskiego nt. kredytu na mieszkanie

Źródło: <http://metro.gazeta.pl/metro/51,50144,17979096.html?i=57>

- III faza – uogólnienie – polega na wykreowaniu wizerunku bohatera memu jako osoby nieznającej zasad ortografii – w tym zresztą upatrują twórcy memów przyczyn przegranej B. Komorowskiego w wyborach w 2015 r. (*ortografia różniuje*), np.:

Fot. 4. Mem komentujący błędy ortograficzne B. Komorowskiego

Źródło: <https://paczaizm.pl/ras-sie-czlowiek-pomyli-i-sie-smiejom-cale-rzycie-komorowski/>

Fot. 5. Mem – parodia plakatu wyborczego

Źródło: <http://www.poznajmemy.pl/polityka/ortografia-komorowskiego/>

- IV faza – komentarz – bohaterowie tekstów kultury, np. filmów, komentują problemy językowe bohatera memu:

Fot. 6. Mem z wizerunkiem Chucka Norrisa komentującego problemy ortograficzne B. Komorowskiego

Źródło: <http://www.poznajmemy.pl/polityka/ortografia-komorowskiego/>

Nieprzypadkowo nauczycielem B. Komorowskiego ma być Chuck Norris – człowiek od zadań niemożliwych do wykonania.

Jak widać, w każdej z tych faz mem ma charakter (multi)intertekstualny. W warstwie werbalnej odwołuje się do hipotekstu (tekstu „0”), czyli błędu ortograficznego prezydenta we wpisie do księgi kondolencyjnej, w warstwie wizualnej – do innych tekstów kultury (filmów z udziałem Ch. Norrisa, plakatu wyborczego B. Komorowskiego itd.). Memy miewają też charakter autotematyczny (*Raz się człowiek pomyli i się śmiejęm całe rżycie*). Choć nie jest to wyrażone wprost, jest to zasada memu – jeden błąd zostaje wielokrotnie powtórzony, a następnie wyolbrzymiony, zmultiplikowany, przeniesiony do innej przestrzeni, innego czasu, innego wydarzenia i już na zawsze zestawiony z daną osobą. Memy kontekstualne z czasem oczywiście odrywają się od swojego pierwotnego kontekstu, a poprzez wielokrotne powtarzanie oraz liczne warianty utrwalają wizerunek konkretnego polityka. Wówczas można je zrozumieć bez znajomości kontekstu pierwotnego.

Przez podobne fazy przechodzą memy ukazujące inne błędy językowe (np. **paronimy**, czyli wyrazy mylone ze względu na podobne brzmienie mimo zupełnie innego znaczenia) popełniane przez aktorów sceny politycznej. Taki błąd przytrafił się prezydentowi Andrzejowi Dudzie, który pomylił rezurekcję z insurekcją.

Hipotekst (tekst „0”) stanowi tu wpis prezydenta A. Dudy zamieszczony na Twitterze w maju 2021 r. o treści: *Dzisiaj 100. rocznica wybuchu III Powstania Śląskiego – rezurekcji zwycięskiej, która dzięki odwadze, determinacji i bohaterstwu Polaków mieszkających na Śląsku, przyniosła odradzającej się Rzeczypospolitej niezwykle ważną, bo silną przemysłowo część Górnego Śląska.*

I faza to cytat z wypowiedzi prezydenta A. Dudy, opatrzony oficjalnym zdjęciem autora słów:

Fot. 7. Mem dotyczący błędu językowego popełnionego przez A. Dudę

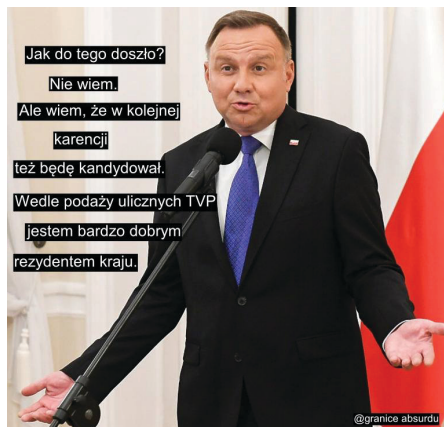
Źródło: <https://poznan.naszemiasto.pl/andrzej-duda-pomylił-rezurekcje-z-insurekcja-memy/ar/c1-8260988>

II faza to aluzja do tekstu „0” – pojawiają się kolejne memy przedstawiające wizerunek prezydenta i ukazujące inne pary wyrazów mylonych, np. *eksmisja – dymisja, eutanazja – autopsja, omega – romeo, kadencja – karencja, podaż – sondaże, prezydent – rezydent* itp., a także inne błędy np. związane z modyfikacją przysłowia: *niech rzuci kamieniem...* Takie zestawienie obrazu (fotografii prezydenta, która została poddana obróbce i przeróbce za pomocą Photoshopa, np. w przebraniu biskupa) i zdań z błędami sugeruje, że to osoba widniejąca na fotografii jest rzeczywistym autorem przytaczanych słów:

Fot. 8. Mem komentujący błędy językowe A. Dudy

Źródło: <https://pozn.naszemiasto.pl/andrzej-duda-pomyлил-rezurekcje-z-insurekcja-memy/ga/c1-8260988/zd/61723036>

Fot. 9. Błędy językowe A. Dudy w memie

Źródło: <https://pozn.naszemiasto.pl/andrzej-duda-pomyлил-rezurekcje-z-insurekcja-memy/ga/c1-8260988/zd/61723044>

Fot. 10. Mem – komentarz (A. Duda)

Źródło: <https://poznan.naszemiasto.pl/andrzej-duda-pomyлил-rezurekcje-z-insurekcja-memy/ga/c1-8260988/zd/61723032/>

Fot. 11. Mem – komentarz dotyczący błędów językowych A. Dudy

Źródło: <https://poznan.naszemiasto.pl/andrzej-duda-pomyлил-rezurekcje-z-insurekcja-memy/ga/c1-8260988/zd/61723048>

III faza – uogólnienie – w tej fazie prezydentowi przypisywane są wszelkie inne błędy, nie tylko paronimy, np.:

Fot. 12. Mem dotyczący błędów językowych A. Dudy

Źródło: <https://demotywatory.pl/5006669/Jak-bedzie-Pan-spedzac-czas-w-tym-roku-Bede-gral-w-gre>

IV faza – komentarz – w memach skompilowano wypowiedzi bohatera z innymi tekstami kultury. W memie użyto fragmentu wypowiedzi A. Dudy, który wielokrotnie powtarzał, że cały czas się uczy (tekst 1), oraz odniesienia do memów dotyczących błędów językowych prezydenta (*w szkole był prymasem*) (tekst 2), a to wszystko komentują bohaterowie serialu „Alternatywy 4” (tekst 3):

Fot. 13. Mem – bohaterowie filmowi komentują wpadki językowe A. Dudy

Źródło: <https://poznan.naszemiasto.pl/andrzej-duda-pomyлил-rezurekcje-z-insurekcja-memy/ga/c1-8260988/zd/61723040>

Podobny mechanizm zastosowano w zestawieniu wypowiedzi wyjściowej prezydenta (tekst „0”) z kultowym dziś memem z cyklu „Co ja pacze” oraz błędu prezydenta z kadrem z filmu *Seksmisja* i słowami jednego z jego bohaterów, a także komentarz byłego prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego na temat lit(e)rówek.

Fot. 14. Bohaterowie „Seksmisji” komentują błędy A. Dudy

Źródło: <https://poznan.naszemiasto.pl/andrzej-duda-pomyлил-rezurekcje-z-insurekcja-memy/ga/c1-8260988/zd/61723058>

Fot. 15. A. Kwaśniewski o błędach A. Dudy

Źródło: <https://poznan.naszemiasto.pl/andrzej-duda-pomyлил-rezurekcje-z-insurekcja-memy/ga/c1-8260988/zd/61723046>

Przechodząc przez te cztery fazy, mem nie tylko utrwała informację o konkretnym błędzie danej osoby, lecz także dokonuje uogólnienia — przypisania tej osobie wypowiedzi z innymi błędami tego samego typu (np. ortograficznymi),

a w końcowej fazie – nazwany wcześniej problem danej osoby staje się przedmiotem dyskursu międzytekstowego – problem językowy danej osoby jest komentowany przez bohaterów znanych tekstów kultury.

Kolejny przykład naruszenia normy językowej dotyczy nie kwestii wewnętrz językowych (błędów ortograficznych czy semantycznych), ale zewnętrz językowych, czyli naruszenia zasad etyki i estetyki słowa – **wulgaryzacji** języka w przestrzeni publicznej. Jednym z pierwszych polityków, który w takiej sytuacji został utrwalony w memosferze, był prezydent Lech Kaczyński, wówczas kandydat na prezydenta m. st. Warszawy. Pełna wersja wypowiedzi brzmiała: *Panie, spieprzaj pan! Spieprzaj, dziadu!*². Słowa te oderwały się z czasem od pierwotnego autora i kontekstu, funkcjonują w memosferze także jako słowa przypisane bratu L. Kaczyńskiego – Jarosławowi Kaczyńskiemu (memy z serii „Napuszony Jarosław”), stając się skrzydlatymi słowami.

I faza – cytat – ukazano oficjalne zdjęcie Lecha Kaczyńskiego opatrzone cytatem z jego wypowiedzi:

Fot. 16. Mem przedstawiający L. Kaczyńskiego

Źródło: <https://cytatybaza.pl/cytat/spieprzaj-dziadu.html>

² Takie słowa wypowiedział L. Kaczyński do atakującego go słownie uczestnika spotkania wyborczego (zarzucał mu, że zmienił partię i nazywał „szczurem”). Miało to miejsce na warszawskiej Pradze-Północ, tuż przed drugą turą wygranych przez niego wyborów na prezydenta Warszawy w 2002 r. Tak brzmiała cała wymiana zdań:

- „Partie żeście zmienili, pouciekaliście jak szczury.
- Panie, spieprzaj pan! O, to panu powiem.
- »Spieprzaj pan«? Panie, bo pan się prawdy boisz!
- [z wnętrza samochodu, przez uchylone drzwi] Spieprzaj, dziadu!
- [do dziennikarzy] Ale jak tak się można odzywać: »spieprzaj pan«? Ja się grzecznie spytałem człowieka” (Oleksy 2011).

II faza – aluzja i modyfikacja w zakresie autorstwa słów – polega na wizualnym przypisaniu słów prezydenta jego bratu bliźniakowi (zdjęcie J. Kaczyńskiego opatrzone cytatem z wypowiedzi jego brata):

Fot. 17. Mem ukazujący J. Kaczyńskiego i cytata z wypowiedzi L. Kaczyńskiego

Źródło: <https://fabrykamemow.pl/memy/189331>

III faza – uogólnienie – polega na uzupełnieniu słów L. Kaczyńskiego o dodatkowe elementy werbalne, przeniesienie tych słów do innej przestrzeni (sejmowej) i innego kontekstu (z kolegami z partii), np.

Fot. 18. Mem – przeniesienie cytatu do innej przestrzeni komunikacyjnej

Źródło: <https://fabrykamemow.pl/memy/417352>

W marcu 2021 r. bohaterem memów ukazujących wulgaryzację języka stał się Daniel Obajtek – dziś prezes Orłenu, wcześniej wójt Pcimia, który na tzw. taśmach Obajtka podczas dwugodzinnej rozmowy telefonicznej ponad 400 razy użył wulgaryzmów (*Prezes Orłenu...* 2021).

W kolejnych memach prezentujących to wydarzenie także możemy wskazać fazy rozwoju.

I faza – cytaty – cytowane słowa uzupełnione zostały o element niewerbalny (oficjalne zdjęcie autora i jego podpis), w całości tekst przypomina plakat wyborczy, a cytowane słowa są niczym *credo*, slogan wyborczy:

Fot. 19. Mem przedstawiający wizerunek D. Obajtka

Źródło: <https://dziennikzachodni.pl/daniel-obajtek-jak-mis-przekliniak-przeprasza-za-wulgaryzmy-a-internet-tworzy-memy/ar/c1-15466314>

II faza – aluzja: cytowane słowa uzupełnione o nowy kontekst za pomocą elementów werbalnych (*gdy przyszedłeś nieumyty do szkoły*) lub aluzja do zachowania D. Obajtka poprzez wizualne wpisanie do kontekstu spowiedzi lub konferencji prasowej, np.

Fot. 20. Mem zawierający cytaty z wypowiedzi D. Obajtka

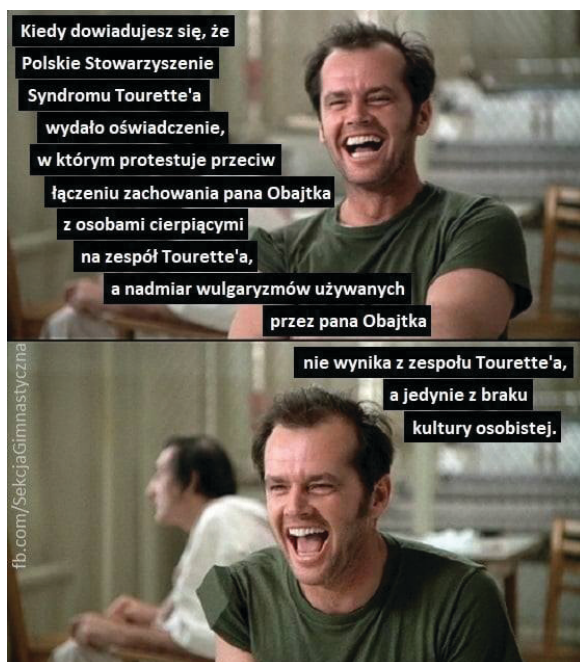
Źródło: <https://dziennikzachodni.pl/daniel-obajtek-jak-mis-przekliniak-przeprasza-za-wulgaryzmy-a-internet-tworzy-memy/ga/c1-15466314/zd/48228182>

Fot. 21. Mem – komentarz do wypowiedzi D. Obajtka

Źródło: <https://dziennikzachodni.pl/daniel-obajtek-jak-mis-przekliniak-przeprasza-za-wulgaryzmy-a-internet-tworzy-memy/ga/c1-15466314/zd/48227770>

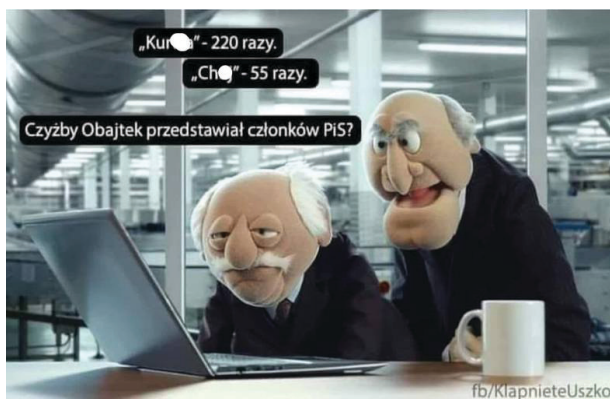
IV faza – komentarz – zachowanie D. Obajtka oraz nieudolne próby wyjaśniania przez niego wulgaryzmów (jako objawy zespołu Tourette'a) zostają skomentowane przez bohatera filmu *Lot nad kukułczym gniazdem* lub postaci z bajek albo wpisane w konwencję programów telewizyjnych (np. *Wiadomości TVP*):

Fot. 22. i 23. Bohaterowie filmowi komentują wypowiedzi D. Obajtko

Źródła: <https://dziennikzachodni.pl/daniel-obajtek-jak-mis-przekliniak-przeprasza-za-wulgaryzmy-a-internet-tworzy-memy/ga/c1-15466314/zd/48227736>; <https://dziennikzachodni.pl/daniel-obajtek-jak-mis-przekliniak-przeprasza-za-wulgaryzmy-a-internet-tworzy-memy/ga/c1-15466314/zd/48227774>

Fot. 24. Bohaterowie popkultury komentują wulgaryzmy D. Obajtko

Źródło: <https://dziennikzachodni.pl/daniel-obajtek-jak-mis-przekliniak-przeprasza-za-wulgaryzmy-a-internet-tworzy-memy/ga/c1-15466314/zd/48227756>

Fot. 25. Wypowiedzi D. Obajtka jako temat „Wiadomości”

Źródło: <https://dziennikzachodni.pl/daniel-obajtek-jak-mis-przekliniak-przeprasza-za-wulgaryzmy-a-internet-tworzy-memy/ga/c1-15466314/zd/48227746>

Memy ukazujące wulgaryzację języka w przestrzeni publicznej nie dotyczą tylko polityków, lecz także dziennikarzy. W 2016 r. do mediów wyciekło nagranie z wypowiedzią Kamila Durczoka – wówczas prowadzącego główne wydanie *Faktów* (nagranie przed emisją) o następującej treści:

Rurku? E, to dobrze, że mnie słuchasz... Kto odpowiada za to, jak tu wygląda w tym studiu? Tak... Nie wkurwiał mnie, dobrze? Od dwóch dni jest tak upierdolony stół tutaj, że tylko dlatego, że zlikwidowaliśmy ten jebany przerywnik, który jedzie z góry, to jeszcze się to jakoś kurwa uchowało i ludzie tego nie widzą. Żeby ktoś ruszył dupsko po prostu i to wyczyścił. A jak tu będzie gówno leżało na stole, to je też pokażesz czy będziesz protestował? Rurku, to nie jest coś wymyślić, dobra? Trzeba po prostu... powiedzieć Wolanowi, że ma załatwić tak, żeby tu kurwa się ktoś pojawił i to wyczyścił. Albo jakimkolwiek innemu facetowi, który się poczuwa – no minimum odpowiedzialności, co pokazujemy czterem milionom ludzi przed telewizorem. Ujebany farbą czy nie wiem czym, kurwa... (*Rurku?...* 2009).

Do wypowiedzi tej odwołują się memy, które cytują słowa klucze *upierdolony stół* – bo te wybrano z tej wypowiedzi. Stały się one słowami jednoznacznie kojarzonymi z K. Durczokiem.

Memy przechodzą przez fazy:

Faza I – cytatał – ukazuje postać dziennikarza z cytatem z jego wypowiedzi:

Fot. 26. i 27. Wypowiedź K. Durczoka tematem memów

Źródło: <https://m.komixxy.pl/1007164>

Faza II – aluzja – w memach użyto tych samych słów, ale przeniesiono do innej konwencji, np. wpisanie w konwencję reklamy (środek na *upierdolony stół*), lub dokonano zmiany formy gramatycznej (z przymiotnikowej na czasownikową), co powoduje zmianę kontekstu – sensacyjna informacja o znalezieniu (czyli wcześniej kradzieży):

Fot. 28. Mem – komentarz do wypowiedzi K. Durczoka

Źródło: <https://www.blasty.pl/28128/stol-upierdoliło>

Fot. 29. Mem ukazujący K. Durczoka jako bohatera reklamy

Źródło: <http://www.poznajmemy.pl/2009/upierdolony-stol/>

Faza III – uogólnienie – frazę z tekstu „0” K. Durczoka zestawiono z informacją o skazaniu dziennikarza na karę roku więzienia w zawieszeniu na dwa lata za spowodowanie bezpośredniego niebezpieczeństwa katastrofy w ruchu lądowym, którego dopuścił się, jadąc pod wpływem alkoholu w lipcu 2019 r. Mem ma postać zagadki, składającej się z pytania i odpowiedzi:

Fot. 30. K. Durczok – mem w formie zagadki

Źródło: <https://paczaizm.pl/czym-sie-rozni-stol-od-kamila-durczoka-stol-jak-jest-upierdolony-to-nie-jezdzi-autem/>

Faza IV – komentarz – zachowanie werbalne K. Durczoka zostaje umieszczone w szerszym kontekście jego wcześniejszych działań i doświadczeń:

Fot. 31. Mem – podsumowanie działalności K. Durczoka

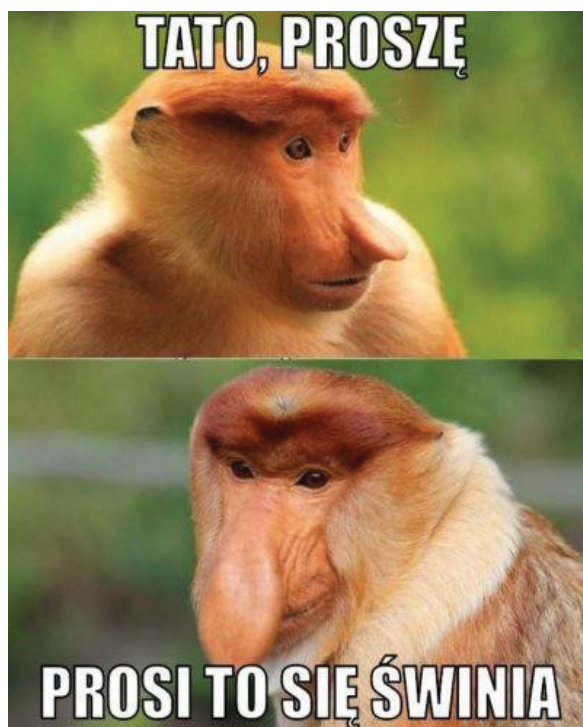
Źródło: <https://demotywatory.pl/601464/Kamil-Durczok>

Memy kontekstualne odwołują się do tekstu (wypowiedzi bohatera), który określam jako tekst „0” – kolejne fazy pokazują etapy kreowania wizerunku poprzez budowanie skojarzenia danej osoby z danym typem błędu. W tym celu wykorzystywane są także inne teksty: medioteksty i teksty kultury. Inne zasady rządzą memami autonomicznymi.

3.2. Gra normą językową w memach autonomicznych

Memy autonomiczne niezwiązane są z żadną konkretną wypowiedzią aktora społecznego, nie odwołują się do żadnego wydarzenia medialnego, w większości nie mają charakteru intertekstualnego.

Przedstawione w nich błędy językowe (składniowe, fonetyczne – zapisane i inne) stanowią element tożsamości i wartości bohaterów, np. w postaci nosacza, czyli gatunku małpy nosacza sundajskiego ukazano stereotypowego Polaka w średnim wieku (w innych matkę blondynkę). Zakłócenia w zakresie normy językowej nie są tu okazjonalne czy przypadkowe, są świadectwem pewnej postawy zacofania, nieznajomości języka oraz kultury. Język przepełniony błędami stanowi odzwierciedlenie obrazu świata – zaściankowego, zawistnego (np. wobec sąsiada), pozbawionego treści i wartości, np.

Fot. 32. i 33. Nosacz jako bohater memów

Źródła: <https://kwejk.pl/obrazek/3108847/kazdy-to-slyszal.html>; <https://paczaizm.pl/jalapeno-dzalapenio-zelepa-ostra-papryke-typowy-polak-nosacz-malpa/>

Innym przykładem memów, w których wypowiedzi niezgodne z normą stanowią wizytówkę postaw, jest seria „Niekumata mamuśka”. Jak czytamy w opisie ze strony fabrykamemow.pl:

To różnica jednego pokolenia, a przepaść niekiedy jest tak głęboka, że współczesnym mamuśkom trudno jest zrozumieć młodzieżowy żargon. A to właśnie w tym żargonie ukryte są największe bezeceństwa i potworności, z których słynie dzisiejsza dzieciarnia. Dlatego czasem lepiej być rodzicem-ignorantem i święcie wierzyć, że związek frazeologiczny „robić loda” odnosi się do gastronomicznych talentów przyszłości naszego narodu, a nie do oralnego zaspokajania męskich potrzeb seksualnych... (*Niekumata...*)

W przypadku tych memów bohaterka – zadbana, młodzieżowo wyglądająca mama – nie rozumie współczesnych (często wulgarnych) związków frazeologicznych młodego pokolenia, traktuje je dosłownie (defrazeologizacja, demetaforyzacja), posługuje się językiem, którego nie rozumie:

Fot. 34. i 35. Niekumata mamuśka jako bohaterka memów

Źródła: <https://fabrykamemow.pl/memy/121455/Kolega-mojego-syna-mowi-ze-kupil-dzialke/>; <https://fabrykamemow.pl/memy/122936/Koledzy-mojego-syna-mowia-ze-chetnie-by-mnie-pukneli>

Podsumowanie

Zakłócenia normy językowej stanowią dosyć częsty temat memów, zwłaszcza wtedy, gdy błędy przytrafiają się osobom publicznym (prezenterom, dziennikarzom, a w szczególności politykom). Twórcy memów szybko podchwytują ten temat i w pierwszej fazie utrwalają sam fakt wyjściowy, cytując feralną wypowiedź danej osoby. Memy te pełnią w ten sposób także funkcję informacyjną – często zwracają uwagę na problem, zjawisko, wydarzenie, które w mediach mainstreamowych bywa pomijane lub traktowane jako mniej istotne w agendzie danego dnia. W memach kontekstualnych wyjściowa błędna wypowiedź aktora sfery publicznej zostaje więc wielokrotnie powtórzona, początkowo ze zdjęciem bohatera, z czasem do tegoż zdjęcia dodawane są inne warianty błędu (ten sam typ błędu w różnych odsłonach) – w ten sposób tworzony jest wizerunek bohatera oparty na skojarzeniu jego postaci z określoną postawą, słowami, problemem (w przypadku analizowanych memów: B. Komorowski – problem z ortografią, A. Duda – problem z paronimami, D. Obajtek – wulgaryzacja itp.). Te fazy (cytatu i aluzji) możemy określić za pomocą terminu zaproponowanego przez Roberta Cialdiniego jako preswazja, „czyli proces, dzięki któremu zmieniamy skojarzenia naszych odbiorców” (Cialdini 2017: 26). Polega ona na zainicjowaniu (i skoncentrowaniu) uwagi odbiorców na przekazie i skojarzeniu osoby z problemem.

Kolejne fazy rozwoju tego typu memów obejmują fazę uogólnienia – polega ona na umieszczeniu wariantu typu błędu (już nie jest to cytat z wypowiedzi, ale wypowiedź prezentująca podobny typ błędu) w innej przestrzeni (także wizualnej) – oraz fazę komentarza, polegającą na nazwaniu problemu i skomentowaniu go przez bohaterów innych, często opartych na komizmie i paradoksie, tekstów kultury. Te dwie fazy określić można jako perswazyjne, multiintertekstualne (poprzednie dwie – intertekstualność pierwszego stopnia, czyli mem odnosi do tekstu „0”), związane z fazą refleksji, czyli interpretacji zachowań komunikacyjnych bohaterów memu i ich postawy względem języka.

Na podstawie analizy memów ukazujących zakłócenia normy językowej wyróżniłam dwa typy intertekstualności:

- 1) pierwszego stopnia – mem jako tekst odwołuje się do tekstu wyjściowego (hipotekstu, który określam jako tekst „0” – wypowiedź bohatera zawierająca błąd językowy). Tekstem „0” jest najczęściej mediotekst (tekst zaistniały prymarnie w przestrzeni mediów społecznościowych lub wydarzenie relacjonowane w mediach, np. wpis do książki);
- 2) drugiego stopnia (multiintertekstualność) – mem stanowi swego rodzaju mozaikę tekstów:
 - a) w warstwie werbalnej: „0” – cytowanego lub przywołanego aluzyjnie, T1 – innej wypowiedzi bohatera (cytowanej przez media lub na przykład fragmentu ulotki wyborczej);
 - b) w warstwie wizualnej – T2 – kadru z filmu/serialu.

Takie mechanizmy stosowane są w memach kontekstualnych, które nie tylko oparte są na intertekstualności, czyli relacji do innego tekstu (tekstu „0”/ mediotekstu), lecz także często wykorzystują intertekstualność jako środek stylistyczny – wtedy w memie w warstwie wizualnej nie pojawia się bohater memu, stanowi on temat rozmowy bohaterów filmu lub serialu, którzy inteligentnie, metaforycznie wysmiewają słowa bohatera.

Można także mówić o intertekstualności:

- a) **wewnątrzgatunkowej** – mem odwołuje się do innych memów z tej samej serii i przypomina je – powielany jest element wizualny (blondynka w różowej koszuli i jeansach lub postać nosacza), zmieniany jest element werbalny – ten typ dotyczy memów autonomicznych, jest to intertekstualność pierwszego stopnia;
- b) **międzygatunkowej** – mem odwołuje się do innych gatunków mowy (tweetów, fragmentów wywiadów czy wypowiedzi na konferencji prasowej, ale także do kadrów z filmu czy serialu) – do

tekstów mówionych w warstwie werbalnej, do multimodalnych – w warstwie wizualnej. Inne gatunki mowy stanowią element memu – dotyczy to memów kontekstualnych.

Na koniec spróbujmy odpowiedzieć na pytanie, czemu służą memy ukazujące wypowiedzi niemieszczące się w granicach normy językowej. Pełnią one funkcje:

- a) **rozrywkową** – rozśmieszają odbiorców (w kolejnych fazach poprzez zastosowaną grę intertekstualną i elementy komizmu);
- b) **informacyjną** – pełnią ją memy kontekstualne w fazie cytatu poprzez rozpowszechnianie informacji;
- c) **edukacyjno-wychowawczą** – tę pełnią głównie ukazujące niekumata mamuskę, pokazując, że pozowanie rodziców czy osób z innego pokolenia na „luzaka” przy braku odpowiednich kompetencji językowych i komunikacyjnych kończy się ośmieszeniem samego siebie;
- d) **satyryczną** – ośmieszają osoby publiczne, powtarzając i wyolbrzymiając popełniane przez nich błędy – dyskredytują te osoby w oczach opinii publicznej. Wyśmiewając błędy językowe popełniane przez „zwykłych” bohaterów (nosacz, niekumata mamuska), wskazują pewne postawy społeczne i kreują Polaków/Polek portret własny;
- e) **kreacyjną** – kreują niekorzystny wizerunek bohaterów;
- f) **autowizerunkową** – kreują wizerunek nadawcy (i odbiorców) memów – jako osób mających kompetencje do tego, by ujawniać i wyśmiewać błędy językowe aktorów dyskursu społecznego i publicznego. Mem stanowi przykład reakcji podmiotu na przedmiot komiczny (w tym wypadku wypowiedzi osób publicznych lub postawy społeczne). Wedle komicznej teorii wyższości tworzenie memu wyśmiewającego błędne wypowiedzi daje poczucie przewagi podmiotu (internautów) wobec przedmiotu. Teoria degradacji z kolei mówi o uldze, odczuwanej wtedy, gdy komizm jest następstwem nieoczekiwanego ujawnienia się słabości, niedoskonałości zjawiska, zazwyczaj budzącego szacunek lub podziw (np. polityków) (Buttler 2001: 11).

Memy te pokazują także, że Polacy (internauci) zwracają uwagę na kwestie językowe, wymagają od aktorów sceny politycznej sprawności i poprawności językowej i komunikacyjnej (bohaterowie memów kontekstualnych), a brak takich kompetencji jest świadectwem braku obycia, zacofania intelektualnego (bohaterowie memów autonomicznych, stereotypowy Polak – janusz – nosacz).

Tabela 1. Fazy i funkcje perswazji w memach internetowych dotyczących błędów językowych

Typy memów	Fazy „życia” memu	Fazy perswazji	Typy intertekstualności	Funkcje
kontekstualne	0) cytaty 1) aluzja	zainicjowanie (skoncentrowanie) uwagi/perswazja (faza 2)	pierwszego stopnia	a) satyryczna (ośmieszenie/dyskredytacja osób publicznych, np. A. Dudy) b) kreacyjna (wizerunek aktorów publicznych, np. B. Komorowskiego)
	2) uogólnienie 3) komentarz	refleksja (interpretacja)/perswazja (faza 4)	drugiego stopnia (multiintertekstualność)	c) informacyjna d) autowizerunkowa – oparta na poczuciu wyższości autora e) rozrywkowa
autonomiczne		zainicjowanie (skoncentrowanie) uwagi/perswazja (faza 2) refleksja (interpretacja)/perswazja (faza 4)		a) edukacyjno-wychowawcza (niekumata mamuśka) b) autowizerunkowa – oparta na poczuciu wyższości autora c) rozrywkowa d) satyryczna – ośmieszanie postaw społecznych (nosacz, niekumata mamuśka)

Źródło: oprac. własne

Literatura

- Buttler D., 2001, *Polski dowcip językowy*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H., 1971, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Cialdini R., 2017, *Pre-swazja. Jak w pełni wykorzystać techniki wpływu społecznego*, przekł. S. Pikiel, Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

- Dobek-Ostrowska B., 1999, *Podstawy komunikowania społecznego*, Wrocław: Astrum.
- Genette G., 2013, *Palimpsesty. Literatura drugiego stopnia*, przekł. T. Stróżyński, A. Milecki, Gdańsk: słowo/obraz terytoria.
- Komorowski radzi jak żyć za 2 tys. zł. „Trzeba zmienić pracę i wziąć kredyt”, 2015, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/870975,komorowski-radzi-jak-zyc-za-2-tys-zl-trzeba-zmienic-prace-i-wziac-kredyt.html> (dostęp: 30.05.2021).
- Markowski A., 2005, *Kultura języka polskiego: teoria, zagadnienia leksykalne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Memobłądy, b.r., <https://clickcommunity.pl/memobledy/> (dostęp: 20.07.2021).
- Naruszewicz-Duchlińska A., 2017, *Kilka refleksji na temat memów internetowych*, w: I. Hofman, D. Kępa-Figura (red.), *Współczesne media. Gatunki w mediach. Prace dedykowane Profesor Marii Wojtak*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 251–263.
- Niekumata mamuśka, b.r., <https://fabrykamemow.pl/szablon/239/memy/page/13?sortuj=najnowsze> (dostęp: 31.05.2021).
- Oleksy J., 2011, *Największe wpadki*, <https://wiadomosci.wp.pl/najwieksze-wpadki-6105535532786305g/15> (dostęp: 30.05.2021).
- Poreda L., 2013, *Prezydent Komorowski nie chce patronować Paradzie Równości*, <https://wawalove.wp.pl/prezydent-komorowski-nie-chce-patronowac-paradzie-rownosci-6178457861932673a> (dostęp: 30.05.2021).
- Prezes Orłenu Daniel Obajtek przeklinał, bo ma zespół Tourette'a? Specjaliści zabierają głos, 2021, <https://wydarzenia.interia.pl/kraj/news-prezes-orlenu-daniel-obajtek-przeklinal-bo-ma-zespol-tourett,nId,5078033> (dostęp: 5.06.2021).
- Rurku? E, to dobrze że mnie słuchasz..., 2009, <https://www.youtube.com/watch?v=N5vw87STryI> (dostęp: 30.05.2021).
- Warchala J., 2019, *Formy perswazji*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wójcicka M., 2019, *Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.